

**Handreiking
preventie van misbruik
en aandacht voor
intimiteit en seksualiteit
in gemeenschap en vorming**

Esther van de Vate o.c.m.

en

Pierre Humblet

KNR-publicatie no. 44

Juli 2013

Handreiking preventie van misbruik en aandacht voor intimiteit en seksualiteit in gemeenschap en vorming

Inleiding

In haar aanbevelingen riep de Commissie Deetman op tot preventie van seksueel misbruik en vroeg in dat verband om aandacht voor toelating, opleiding en begeleiding en voor het gevoerde personeelsbeleid in bisdommen en religieuze instituten. De commissie schreef:

‘De bisschoppen en hogere oversten worden opgeroepen de toelating, de opleiding en de begeleiding van hun priesters en geestelijken kritisch tegen het licht te houden, zoveel mogelijk te harmoniseren en het personeelsbeleid te verbeteren door professionalisering, meer onderlinge samenwerking of zelfs centralisatie.’¹

Op 26 maart 2012 zijn door de commissie Roepen twee vragen voorgelegd aan religieuze instituten waarvoor dit zinvol wordt geacht, namelijk die welke aangeven nog nieuwe leden aan te nemen:

- a. Welke toelatingseisen hanteert het instituut ten aanzien van nieuwe leden?
- b. Zijn deze toelatingseisen in de afgelopen twee jaar aangepast, c.q. herzien, met het oog op de problematiek van het seksueel misbruik?

De antwoorden op de vragenlijst zijn verwerkt en voorgelegd aan het bestuur van de KNR. Dat nam hieruit de volgende hoofdconclusies voor verder beleid over:

“Duidelijk is dat niet zozeer de toelatingseisen veranderen, maar de scherpte waarmee gekeken, getoetst en geëvalueerd wordt, speciaal rond kwesties van persoonlijke rijpheid en seksualiteit. De verschuivingen liggen dan ook meer op het vlak van het explicieter ingaan op seksualiteit.

Van de kwalitatief opvallende antwoorden betreffende omgang met seksueel misbruik, komt een aantal uit één spirituele familie waarvan de hogere oversten tijdens studiedagen gezamenlijk over seksueel misbruik gereflecteerd hebben. Samenwerking en gezamenlijke reflectie blijken vruchtbaar en dienen te worden gestimuleerd.

Ook moet worden nagedacht over zaken als supervisie, intervisie en contactmomenten voor vormingsverantwoordelijken. Voor deze doelgroep worden rond deze problematiek themabijeenkomsten georganiseerd.

Tenslotte valt de diversiteit aan antwoorden op. Sommige instituten menen op dit vlak zelf het wiel te moeten uitvinden. Het Bestuur Konferentie Nederlandse Religieuzen heeft haar Commissie Roepen tot Religieus Leven opdracht gegeven een dossier met handreikingen, ‘best practices’, voorbeelden en aandachtspunten samen te stellen.”²

Dit document is het resultaat van die laatst genoemde opdracht.

¹ Deze aanbeveling is in de uitgebreide versie van het rapport te vinden op pag. 510, in de publiekversie op pag. 271.

² Op deze manier opgenomen in: *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk*. Rapportage aan de heer W.J. Deetman – 5 juni 2012, pag. 11.

Het dossier “Best Practices”

Dit dossier ‘Best Practices’ schenkt aandacht aan de preventie van misbruik en de omgang met intimiteit en seksualiteit in de vorming. Naast deze handreiking omvat het een bijbehorend overzicht van bronnenmateriaal dat beschikbaar is via www.knr.nl/preventie. Het bestaat uit documenten en opmerkingen die we ontvingen naar aanleiding van de vorig jaar voorgelegde vragen. Verder bevat het een selectie van artikelen, andere documenten en websites die bruikbare inzichten en handreikingen bieden. Op punten waar geschikte bronnen ontbraken is het dossier met eigen handreikingen en gedachtevorming aangevuld.

Een vierledige focus

De focus van het dossier is vierledig. Het besteedt aandacht aan:

1. preventie van ouderschap,
2. aandacht voor evenwichtig omgaan met seksualiteit en intimiteit binnen religieuze instituten,
3. intern slachtofferschap en
4. bewustwording rond bestuurlijke en communautaire processen.

Om zich binnen het dossier te oriënteren, is bij elk onderdeel een overzicht van de opgenomen artikelen gemaakt. Deze overzichten zijn te vinden op de website van de KNR.³

1. Preventie van ouderschap

Met het oog op preventie is met name een goede integratie van de omgang met seksualiteit binnen de vormingssituatie van groot belang. Psychologische screening vooraf draagt waardevolle informatie aan maar bij het ontwikkelen van beleid is het raadzaam in gedachten te houden dat een psychologische test slechts een beperkte bijdrage levert aan het geheel van preventieve maatregelen. Het John Jay *Causes and Context Report* concludeert op dit punt: “De priesters die betrokken waren bij het misbruik van minderjarigen zijn op basis van hun ontwikkelingsverhalen of psychologische karakteristieken statistisch gezien niet te onderscheiden van andere priesters, die niet beschuldigd worden van het seksueel misbruik van minderjarigen.”⁴

Qua onderbouwing, volledigheid en / of uitgebalanceerde handreikingen zijn bij de respons enkele documenten ingebracht die getuigen van vergevorderde reflectie en ervaring.

1. Een uitgewogen beleidsdocument is de hand-out *Integration von Sexualität und Prävention von Missbrauch im Ordensleben* (Präsentation für die DOK-Vollversammlung 2011). Het biedt een compact overzicht van de risico’s tijdens de onderscheiden fasen van aanname tot en met voortgaande vorming van religieuzen en het geeft daar aanbevelingen bij.⁵
2. Een andere voorbeeldige praktijk werd aangereikt door de zusters SSpS. Hun *Verhaltensregeln zum Umgang mit Nähe und Distanz* en *Handreichung zur Prävention von*

³ Al deze documenten zijn ter inzage beschikbaar op het bureau van de KNR. Een overzicht van het materiaal is beschikbaar via www.knr.nl/preventie. Documenten zijn daar ook te downloaden voor zover auteursrechten dit toelaten. Voor verdere informatie kunt u contact opnemen met het secretariaat van de commissie Roepen: HuisvandeRoeping@knr.nl.

⁴ Vertaald uit: John Jay College Research Team, *The Causes and Context of Sexual Abuse of Minors by Catholic Priests in the United States, 1950-2010*, p. 2. Zie ook pp. 5, 74 en 119.

⁵ Deze hand-out is vertaald en bijgevoegd als bijlage 1. Het origineel is gepubliceerd in het tijdschrift *Ordenskorrespondenz*, Heft 3/2011, p. 329-333.

sexualisierter Gewalt zijn een goed voorbeeld van vergevorderd beleid op het punt van gedragsregels.⁶

3. Een van de opvallende antwoorden in de respons is het voornemen om beleid te maken ten aanzien van afhankelijkheidsrelaties binnen vormingssituaties. Wij geven in overweging hieraan gericht aandacht te besteden binnen het kader van supervisie en/of intervisie-aanbod voor vormingsverantwoordelijken.

Tot dit terrein hoort ook het aanbieden van een preventie cursus en/of het anderszins initiëren van bewustwordingsprocessen rond deze vragen. Wij geven in overweging om hierin een centraal aanbod te laten verzorgen.⁷

Meer aandacht aan de vormingssituatie wordt gegeven in de tweede focus van het dossier.

2. **Aandacht voor evenwichtig omgaan met seksualiteit en intimiteit binnen religieuze instituten**

Een goede omgang met het aandachtsveld van seksualiteit en intimiteit is van groot belang in de vormingssituatie. Het positieve effect daarvan wordt helder uitgewerkt in het John Jay *Causes and Context Report*: “Deelname aan ‘human formation’⁸ tijdens de seminarietijd onderscheidt priesters die later misbruik-gedrag ontwikkelen van priesters die geen misbruik plegen. Priesters met misbruik-gedrag bleken statistisch gezien minder deelgenomen te hebben aan training in ‘human formation’ dan zij die niet beschuldigd werden van misbruik.”⁹

Om binnen het gemeenschapsleven een evenwichtig omgaan met seksualiteit en intimiteit te bevorderen, blijkt niet alleen een goede integratie van en een gezonde omgang met intimiteit, maar ook een gezonde omgang met elkaars grenzen van belang te zijn. Grenzen zijn richtlijnen, normen en gedragscodes die bedoeld zijn om een veilige en voedende omgeving te creëren.¹⁰ Zij zijn een waardevol gegeven omdat ze de vrijheid scheppen om werkelijk warmte en zorg voor elkaar te dragen, zonder dat ‘gebruik’ gemaakt wordt van iemands kwetsbaarheid. In een gemeenschap, waar mensen bij elkaar thuiskomen in hun – vaak dubbelzinnige – behoeft patronen, blijkt het respecteren van elkaars grenzen geen gemakkelijke opgave. Kwesties rond nabijheid en distantie, zeker in de ontvangst van nieuwe leden, vragen dan ook om een aandachtige communicatie.

⁶ Ook deze handreiking en gedragsregels zijn vertaald en als bijlage 2 en 3 toegevoegd aan deze handreiking.

⁷ Zo’n collectief vormingsaanbod is ook voor de groepsbeleving van de jonge religieuzen en voor de kwaliteit van de vorming zelf van belang. Zie hierover ook: *Integration von Sexualität und Prävention von Missbrauch im Ordensleben* (Präsentation für die DOK-Vollversammlung 2011), paragraaf 2, p. 2-3. In het Nederlands opgenomen als Bijlage 1.

⁸ De achtergrond van human formation wordt benoemd in het *Program of Priestly Formation* van de United States Conference of Catholic Bishops (USCCB): “75. The basic principle of human formation is to be found in *Pastores dabo vobis*, no. 43: the human personality of the priest is to be a bridge and not an obstacle for others in their meeting with Jesus Christ the Redeemer of the human race. As the humanity of the Word made flesh was the *instrumentum salutis*, so the humanity of the priest is instrumental in mediating the redemptive gifts of Christ to people today. As *Pastores dabo vobis* also emphasizes, human formation is the “necessary foundation” of priestly formation.” *Program of Priestly Formation* 2005, p. 30.

⁹ Vertaald uit: John Jay College Research Team, *The Causes and Context of Sexual Abuse of Minors by Catholic Priests in the United States, 1950-2010*, p. 3.

¹⁰ Deze definitie is ontleend aan *Embracing the Treasure. Sexuality Resource for Leaders, Formators and Religious Communities* van het FDNIS International Formation Team, p. 57.

Twee recente ontwikkelingen vallen in het oog en kunnen van dienst zijn bij het maken van beleid:

1. Wij attenderen u op het artikel *Candidates for the Priesthood and Religious Life. Selection, Screening and Formation*, van Jorge Carlos Patrón Wong, hulpbisschop van Papantla in Mexico. Daar schrijft hij over de accentverschuiving die zich in de afgelopen tien jaar binnen de Zuid Amerikaanse seminaries heeft voltrokken, namelijk die van methodes, theorieën en andere hulpbronnen, richting een permanente vorming van vormingsverantwoordelijken.¹¹
2. Een tweede artikel betreft niet zozeer een aandachtige omgang met seksualiteit als wel een mogelijkheid tot verdieping en communicatie. Het geeft een voorbeeld van peergroup learning: *'Peer power. The promise of clergy support groups.'*¹² Met een peergroup wordt een groep mensen bedoeld die een vergelijkbare leeftijd, status, belang of belangstelling hebben. Samen wisselen zij hun expertise uit om de eigen capaciteiten en die van de groep verder uit te bouwen. De deelnemers bespreken hun passie, problemen, uitdagingen en/of bekommernissen en geven er in de groep betekenis aan. Dit draagt bij aan een gezamenlijk perspectief en kan nieuw licht op belangrijke vragen werpen. Deze vorm van groepsleren kan toepasbaar gemaakt worden voor jong geprotesten, als hulp om zich een eigen zicht en attitude ten aanzien van de evangelische raden te verwerven. Misschien is het zelfs een goede ondersteuning voor Hogere Oversten of vormingsverantwoordelijken, op wie momenteel een grote verantwoordelijkheid rust. Ons lijkt dat hiermee een constructieve weg ingeslagen wordt, die tegemoet komt aan aanbeveling B van het rapport Deetman.¹³

3. Intern slachtofferschap

De afgelopen jaren is – terecht – speciaal aandacht uitgegaan naar het misbruik van kinderen binnen de kerk.¹⁴ Hier willen we ook de aandacht vestigen op vormen van misbruik die tot nu toe minder aandacht kregen, namelijk die waarbij (aankomende) religieuzen en clerici zelf – als volwassene – slachtoffer zijn. Ons zijn geen Nederlandse studies bekend die laten zien hoe veelvuldig dit voorkomt.¹⁵

¹¹ Dit Engelstalige artikel is te vinden op de website van de Amerikaanse Bisschoppenconferentie: <http://www.usccb.org/issues-and-action/child-and-youth-protection/resources/upload/PatronWong-Selection-Screening-Formation.pdf>.

¹² <http://www.readperiodicals.com/201201/2569024641.html>; dit artikel informeert over de opzet en het functioneren van zulke leergroepen voor jonge pastores in het Pastoral Excellence Program in the Massachusetts Conference of the United Church of Christ.

¹³ Deze 'voorbeeldige praktijk' vraagt nog om meer verdieping en te zijner tijd ook om goede begeleiding. De werkvorm van peergroup learning sluit aan bij de zogenaamde *Communities of practice*. Wenger, de grondlegger van deze theorie, omschrijft deze groepen als volgt: "*Communities of practice* zijn groepen van mensen die een betrokkenheid, een aantal problemen of een passie voor een onderwerp met elkaar delen en die hun kennis en expertise op dat gebied uitdiepen door op een voortgaande basis uit te wisselen." Zie verder: <http://www.ewenger.com/theory/>.

¹⁴ Kinderen en jongeren zijn kwetsbaar en verkeren vaak in een afhankelijkheidsrelatie, terwijl tegelijk hun vermogen tot onderscheiding nog in ontwikkeling is. Documenten met gedachtevorming over preventie rond die doelgroepen zijn opgenomen in categorie 1 van het Dossier 'Best Practices'.

¹⁵ Hierover bestaat wel Amerikaans onderzoek, uitgevoerd onder actieve vrouwelijke religieuzen: John T. Chibnall, Ann Wolf, Paul N. Duckro, 'A National Survey of the Sexual Trauma Experiences of Catholic Nuns', Saint Louis University, in: *Review of Religious Research*, Vol. 40, No.2 (December, 1998), p. 143-168.

Dit onderzoeksrapport baseert zich op respons van ruim 1200 vrouwelijke religieuzen. Van hen gaf 40% aan dat zij op enig moment in hun leven slachtoffer waren geworden van misbruik. Voor iets minder dan de helft (18,6 %) gebeurde dat in hun kindertijd, voor bijna 30 % (ook nog eens) gedurende hun

Uit eigen informatie weten wij echter ook van gevallen van intern slachtofferschap onder Nederlandse religieuzen. Alle reden dus om dit ook mee te nemen in onze aandacht voor preventie.

Rond dit derde onderwerp vonden wij tot nu toe geen bronnen die een goed totaalbeleid qua preventie laten zien. Het onderstaande is daarom een eerste aanzet, gebaseerd op sprokkelwerk en eigen reflectie.

Werken aan preventie strekt zich op dit vlak uit in twee richtingen, namelijk preventie van (intern) daderschap en preventie van (intern) slachtofferschap. Grotendeels is dat wat bij focus 1 en 2 aan handreikingen wordt aangedragen ook op zijn plaats waar het preventie van intern misbruik betreft. Te denken valt daarbij o.a. aan alles wat te maken heeft met selectie, open communicatie, weerbaarheid, het vermijden van kwetsbare situaties en het evenwichtig omgaan met seksualiteit en intimiteit binnen religieuze instituten.

Hier dienen zich echter ook aspecten aan die verder gaan dan wat daar wordt aangestipt. We geven er hier een aantal aan in de vorm van handreikingen.

Handreikingen

1. *Besteed aandacht aan bewustwording van het risico slachtoffer te worden van misbruik.*

De kans dat iemand dader wordt is vaak kleiner dan de kans dat iemand slachtoffer wordt. Dat geldt ook waar het leden van religieuze instituten betreft. Toch wordt de mogelijkheid om tijdens het religieuze leven slachtoffer te worden van misbruik, maar zelden bespreekbaar gemaakt of als een probleem onderkend. Het is niet of nauwelijks in beeld.¹⁶

2. *Besteed aandacht aan het behouden en/of verwerven van weerbaarheid in afhankelijkheidssituaties.*

Vooraf situaties waarin sprake is van een vertrouwensrelatie, een vormingsrelatie, machtsongelijkheid, charismatisch leiderschap of een ander soort afhankelijkheidsrelatie, zijn kwetsbaar waar het grensoverschrijdend gedrag betreft.¹⁷

religieus leven. Ruim 10 % werd zowel als kind, als later als religieuze slachtoffer van misbruik. (p.159-160)

Onder seksueel misbruik wordt daarbij verstaan alles wat valt onder seksuele intimidatie, seksuele uitbuiting tot en met verkrachting. Deze zusters rapporteerden van tijdens het religieuze leven de volgende persoonlijke ervaringen: seksuele intimidatie in een werksituatie (9,3 %), seksuele intimidatie binnen de eigen gemeenschap (11,1%), seksuele uitbuiting (12,5 %) en overige vormen, zoals aanranding en verkrachting (10,4 %). In totaal meer dan die 30 %, omdat velen meer dan eens slachtoffer waren. Zie: John T. Chibnall, e.a., aangehaald werk, p. 156 en 158.

¹⁶ Weliswaar werd – vooral in het verleden – vaak gelet op het bestrijden van ‘bijzondere vriendschappen’, maar dat betrof meestal gedrag dat van een andere orde was, omdat het in principe ging om vriendschappen op basis van vrijwilligheid. (We laten hier even buiten beschouwing wanneer en in hoeverre deze ‘bijzondere vriendschappen’ vanuit andere perspectieven al dan niet wenselijk waren of zijn.) Hier gaat het om toenaderingen en andere gedragingen die door de slachtoffers als ongewenst of ongepast worden ervaren. Helaas dringt vaak pas achteraf (scherper) door dat er iets niet klopt.

¹⁷ Worden religieuzen slachtoffer van misbruik, dan heeft de dader relatief vaak een rol als pastor, geestelijk begeleider, mentor, vormingsbegeleider, overste of leraar. Zie: John T. Chibnall, e.a., aangehaald werk, p. 152. Er is geen beter middel om je innerlijke verdedigingsmechanismen te laten verdwijnen, dan een je ten diepste gehoord voelen door de ander, de vreugde gezien te zijn en de gevoelens van warmte die dat kan oproepen. Deze gevoelens ontwikkelen zich makkelijk in een glijdende schaal richting een punt waar een gezond evenwicht tussen nabijheid en distantie doorbroken wordt. Anderzijds kan ook een situatie van vervreemding, eenzaamheid of confrontatie leiden tot patronen van troost zoeken bij elkaar, waarin de arm om de schouder kan uitgroeien tot proporties die verder gaan dan je zelf (soms pas achteraf) zou willen. Dadergedrag dat daarmee verband houdt wordt aangeduid als ‘Grooming Behavior’. Meer hier over in: John Jay College R.T., *Causes and Context*, p. 102-103.

3. *Stimuleer het bespreekbaar maken van een mogelijk misbruikverleden.*

Personen die tijdens hun jeugd al slachtoffer waren van misbruik, hebben een grotere kans om opnieuw slachtoffer of zelfs dader te worden.¹⁸ Daarom is het goed om al vroeg in het traject van toetreding een mogelijk slachtoffer-verleden ter sprake te brengen.

4. *Is sprake van een misbruikverleden, probeer dan te onderscheiden of voor verwerking therapeutische begeleiding moet worden ingeroepen.*¹⁹

Dit is ook van belang omdat onderzoek uitwijst dat een onverwerkt misbruikverleden een negatieve invloed kan hebben op de psychische en spirituele groei, c.q. de rijping van een roeping.²⁰ Een ‘belast verleden’ maakt een kandidaat niet ongeschikt voor het religieuze leven. Wel is verwerking en integratie daarvan belangrijk en een uitdaging voor de religieuze weg.

5. *Draag er als religieus instituut zorg voor dat er iemand is bij wie men met problemen op dit gebied terecht kan.*

Het aan de orde stellen van zo iets kwetsbaars als misbruik binnen een religieus instituut is moeilijk. Slachtoffers van intern misbruik zijn bringers van ‘slecht nieuws’, waardoor het gevaar bestaat hen eerder te marginaliseren dan serieus te nemen.²¹ Het onderscheid tussen het forum internum en externum luistert in deze nauw. Diegene die voor de taak staat om eventueel disciplinaire maatregelen te nemen, is wellicht niet de aangewezen persoon om ‘ongemakkelijke’ gevoelens mee te bespreken. Het valt dus te overwegen een vertrouwenspersoon aan te wijzen, eventueel buiten de eigen gemeenschap of zelfs buiten het instituut.

4. **Bewustwording rond bestuurlijke en communautaire processen**

Op dit vlak is de afgelopen tijd al veel gebeurd: wat betreft de wereld van de religieuzen zowel binnen religieuze instituten als collectief op KNR-niveau;²² landelijk ook in overleg met de Bisschoppenconferentie en diverse andere organen. Hier worden slechts documenten en praktijken aangereikt die voor afzonderlijke religieuze instituten van nut kunnen zijn.

Met dit vierde punt wordt een breder veld aangeraakt dan alleen dat waaraan in eerste instantie gedacht wordt wanneer er gesproken wordt over preventie en vorming. Selectie van nieuwe leden aan de poort en een gedegen vorming is onontbeerlijk waar het om preventie gaat, maar

¹⁸ John T. Chibnall, e.a., aangehaald werk, p. 155-156 en 162.

¹⁹ Anna-Maria Kofler e.a., ‘Integration von Sexualität und Prävention von Misbrauch im Ordensleben’ in: *Ordenskorrespondenz*, nr. 3-2011, p. 330.

²⁰ John T. Chibnall, e.a., aangehaald werk, p. 159. Uitbreider wordt hierop ingegaan in de volgende artikelen:

- John Loftus s.j., ‘Victims of Abuse as Candidates’, in: *Review for Religious* 45 (1986), p. 725-738. Loftus benadrukt dat trauma’s uit het verleden een crisis inhouden, maar dat – en dat geldt ook voor deze – dit tegelijk zowel een ernstige verlieservaring als een aanzet tot groei kan inhouden. (p.736)
- Marilyn A. Ganje-Fling en Patricia McCarthy, ‘Impact of Childhood Sexual Abuse on Client Spiritual Development: Counseling Implications’, in: *Journal of Counseling and Development*, 74 (1996), p. 253-258. Dit laatste artikel geeft ook een aantal concrete adviezen rond het therapeutisch omgaan met de spirituele consequenties van misbruik. Meer informatie over deze artikelen via www.knr.nl/preventie.

²¹ Dat geldt des te meer wanneer hun klacht personen met een hoge interne status betreft.

²² Het *Crisisteam Seksueel Misbruik* van de KNR organiseert momenteel bijvoorbeeld “maandelijkse bijeenkomsten voor hogere oversten (van zogeheten ‘hotspots’) om door te spreken hoe de omgang met slachtoffers verloopt, wat er ter verbetering van de omgang met slachtoffers kan worden ondernomen, welke routes er gevolgd kunnen worden (mediation, klachtenprocedure, individuele begeleiding), wat er aan preventie kan worden gedaan en hoe er in de toelating en opleiding van novicen met deze problematiek rekening kan worden gehouden.” (*Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. Rapportage aan de heer W.J. Deetman*, 5 juni 2012, Rapportage van de Contactgroep inzake seksueel misbruik van minderjarigen, p. 13.)

daarmee mag het niet ophouden. Misbruik is niet enkel een kwestie van wat gebeurt tussen daders en slachtoffers. Het is altijd ingebed in een sociale context, zelfs wanneer het zich onttrekt aan het zicht en toezicht daarvan, en zelfs wanneer het ingaat tegen de daarbinnen geldende normen.²³ Deze paragraaf richt zich daarom op documenten en handreikingen die van dienst kunnen zijn bij het verstaan en hanteren van bestuurlijke en communautaire processen en op het onderkennen en hanteren van risico's, kansen en uitdagingen. In principe hebben ook de voorgaande focussen bestuurlijke kanten. Ook daar staat immers beleidsontwikkeling centraal. Hier echter gaat het niet zozeer om de bestuurlijke beleidspunten zelf, maar om die zaken die te maken hebben met mogelijkheden om het bestuurlijk en communautair functioneren zelf te verbeteren met het oog op preventie.

1. *De misbruikcrisis is een kans en een uitdaging tot collectieve groei en verdieping. Grijp die met beide handen aan, vanwege deze verdieping, maar ook uit oogpunt van preventie.*

Onze kerk en onze religieuze gemeenschappen zijn aangeslagen; in die zin is er sprake van een secundair slachtofferschap. Binnen de kerk als geheel, haar interne verbanden, religieuze instituten en onder individuele leden heerst grote schaamte rond de recente onthullingen rond misbruik, terwijl men juist leven en beste krachten daaraan heeft toegewijd. Dit belast het gemeenschapsleven en de persoonlijke identificatie met (leden van) de gemeenschap.²⁴ Uit oogpunt van preventie is het van belang dat te erkennen, maar niet in die slachtofferrol te blijven hangen. Wunibald Müller benadrukt dat deze situatie ook een kans biedt om toe te groeien naar een volwassener geloofs- en kerkbeleving, die erkent dat de kerk en haar leden even vatbaar zijn voor misstappen en menselijke zwakheden als ieder ander (orgaan).²⁵ Dit vraagt om psychologische, theologische en spirituele verdieping²⁶ en vooral dat deze zich in ons persoonlijke en communautaire zelfbeeld en in onze waakzaamheid integreert.

“Deze grote crisis van de kerk (...) als kans begrijpen en gebruiken, betekent naar mijn idee allereerst niet langer de waarheid en werkelijkheid in de kerk uit de weg gaan en zich niet laten verblinden door de idealen van ‘hoe het zou moeten zijn’, maar de blik op de waarheid uithouden, zich daardoor laten raken en eventueel zelfs ontzetten, om – daardoor wakker geschud – het nieuwe toe te laten: nieuwe denkwijzen, een vernieuwd kijken naar dat wat nu, vandaag nodig is.”²⁷

2. *Reserveer de verantwoordelijkheid voor preventie en interventie niet voor de centrale kaders.*²⁸

²³ Dat geldt zowel voor misbruik in familieverband, in het onderwijs of het verenigingsleven, als in kerkelijke structuren en gemeenschappen.

²⁴ W. Müller, ‘Die primären und sekundären Opfer sexuellen Missbrauchs’, in: *Aus dem Dunkel ans Licht. Fakten und Konsequenzen des sexuellen Missbrauchs für Kirche und Gesellschaft*, Münsterschwarzach 2011, p. 196-199.

²⁵ Erik Borgman gaat hier uitvoerig op in in zijn artikel: ‘Verlossing in nauwe verbondenheid met kwaad. Theologische reflecties over een kerk waarin minderjarigen seksueel worden misbruikt’, in: *Grensoverschrijdingen geduid*.

²⁶ W. Müller, ‘Die primären und sekundären Opfer’, in: *Aus dem Dunkel...*, p. 199.

²⁷ Vertaald uit: W. Müller, ‘Die kommunikative Herausforderung’ in: *Aus dem Dunkel...*, p. 194.

²⁸ Er is geen reden om niet ook voor ons te laten gelden wat de *Commissie Samson* specifiek ten aanzien van de jeugdzorg bepleit: “Er is sprake van grote handelingsverlegenheid op de werkvloer en het onderwerp komt slechts zeer marginaal aan bod in de basiscurricula van opleidingen. Primair dient elke functionaris binnen de jeugdzorg ervan doordrongen te zijn dat seksueel misbruik voorkomt, dat het om een ernstig probleem gaat, en dat eenieder zijn eigen verantwoordelijkheid heeft om dit tegen te gaan.” *Omringd door zorg, toch niet veilig, Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden*, Rapport commissie-Samson, 2012, Deel I, p. 107. Dit rapport is te vinden via: <http://www.onderzoek-seksueel-kindermisbruik.nl/documenten/>.

Hiërarchisch georganiseerde organisaties, waartoe ook onze religieuze instituten horen, doen er goed aan initiatief en een besef van medeverantwoordelijkheid op decentraal niveau te waarborgen. Een goed voorbeeld van gedachtevorming in die richting vormen de richtlijnen van het bisdom Tucson.²⁹

3. *Waarborg continuïteit in de aandacht voor vitale bestuurlijke aandachtspunten zoals preventie.*

Religieuze instituten worden gekenmerkt door frequente wisselingen van bestuurders. Dit is in het verleden een belangrijke factor geweest in het ontbreken van zicht op misbruik en op het goed omgaan daarmee, zowel qua preventie als qua respons op gevallen die zich voordeden. Het gebruik om “niet over je graf heen te regeren” mag niet worden tot een valkuil voor opvolgers en voor het religieus instituut als geheel.

4. *Draag binnen religieuze instituten en gemeenschappen – en ten aanzien van alleenwonende religieuzen – zorg voor uitnodigende maar ook kritisch opbouwende persoonlijke aandacht.*

Religieus gemeenschapsleven wordt gekenmerkt door een precaire balans tussen elkaar ruimte bieden en elkaar bevragen. Terughoudendheid en respect mag het nemen van bestuurlijke of broederlijke / zusterlijke verantwoordelijkheid niet in de weg staan.³⁰ Echt respect bevrägt de ander. Vooral perioden waarin het mentaal slechter gaat met mensen zijn risicovol, zowel in de richting van ouderschap als slachtofferschap.

5. *Zoek naar manieren om (regelmatig) actief met elkaar risicogedrag te bespreken – en elkaar waar nodig daar actief op aan te spreken.*³¹

Bij onderling communautair betrokken zijn hoort ook permanente aandacht voor mogelijke valkuilen.³²

6. *Op onze gemeenschappen rust een grote verantwoordelijkheid wat betreft de preventie. Vorming en verdieping ten aanzien van de rol van het gemeenschapsleven daarin moet daarom continu aandacht krijgen.*

Behalve dat broeder- en zusterschap om persoonlijke aandacht vragen, ook wanneer het om lastige en persoonlijk punten betreft, gaat het hier om het vermijden van secundair ouderschap. Wegkijk-mechanismen horen ook bij religieus gemeenschapsleven. Niet omdat ze daar specifiek voor zijn, maar omdat religieus gemeenschapsleven in bijna niets afwijkt

²⁹ In kort bestek geven deze richtlijnen aan welke procedures gelden voor het reageren op en de preventie van misbruik. Een sterk punt in dit document is het feit dat alle diocesane entiteiten tot op parochieniveau medeverantwoordelijk zijn en daarvoor een plan van uitvoering (plan for compliance) moeten ontwikkelen. Ook moet men ervoor zorgen dat plaatselijk verantwoordelijken zijn toegerust voor het signaleren van risicogedrag of grensoverschrijdend gedrag en voor het reageren daarop. Diocese of Tucson – *Guidelines for the Prevention of and Response to Sexual Misconduct. Summary Statement*, 30 September 2004. <http://www.diocesetucson.org/summaryguidelines.html>.

³⁰ De Duitse Bisschoppenconferentie wijst er in haar richtlijnen op dat vormings- en personeelsverantwoordelijken ervoor moeten zorgen dat er personen zijn die mensen die ‘opvallende gedragingen vertonen’ in een vroeg stadium daarop kunnen aanspreken, om zodoende persoonlijke problemen te signaleren en hulp aan te reiken. *Leitlinien für den Umgang mit sexuellem Missbrauch Minderjähriger durch Kleriker, Ordensangehörige und andere Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter im Bereich der Deutschen Bischofskonferenz*, Pressemitteilungen der Deutschen Bischofskonferenz, 132a, 31.08.2010, paragraaf 51. http://www.dbk.de/fileadmin/redaktion/diverse_downloads/presse/2010-132a-Leitlinien.pdf

³¹ Diocese of Tucson – *Guidelines*, p. 4.

³² Denk daarbij bijvoorbeeld aan mechanismen als trouw aan interne idolen, die een zekere onaan-tastbaarheid krijgen door hun boegbeeld-functie, wegstijven bij zaken die lastig worden, groepsdruk, etc. Maar ook de vaak voorkomende houding van “als-ik-niet-op-jouw-territorium-kom – kom-jij-minder-snel-op-het-mijne”, waarmee valse veiligheid en “niet hoeven groeien” gekocht worden.

van de processen die zich sociologisch binnen iedere groep in de samenleving afspelen.³³ Het KNR-jaartheme voor 2013, rond *Spiritualiteit van de Communio*, is niet gekozen met het oog daarop, maar kan mogelijk wel aanzetten geven in het verdiepen van de bezinning op dit thema.

Preventie en werkelijk kerk of religieuze gemeenschap zijn gaan hand in hand. Voor beide geldt dat het uiteindelijk niet ‘maakbaar’ is, maar ontvangen wordt in een levend en kwetsbaar samenspel met Gods aanwezigheid en werking. In die zin schrijft Wunibald Müller:

“De kwaliteit van de relaties binnen de kerk hangt af van de onderlinge transparantie en ‘lichtdoorlatendheid’ van persoon tot persoon. Het gaat erom dat binnen de kerk en naar buiten toe eindelijk weer meer te zien en te merken is van Hem om wie het uiteindelijk enkel gaan mag: God. Dat Hij niet langer door het kreupelhout en het aankoeken van kerkelijke structuren gehinderd wordt in zijn helende werking, maar ongehinderd zijn stempel kan drukken op het hele systeem, dat dan niet enkel een systeem is, maar Gods volk onderweg. Eindelijk.”³⁴

Enkele slotopmerkingen

1. *Er is meer besef, studie en bezinning op de rol van de gemeenschap nodig.*

Nauwelijks komen we gedachtevorming tegen over preventie die zich op meer richt dan individuen. Beleidslijnen hebben tot nu toe vooral als perspectief hoe werkers in de kerk zo geselecteerd, geschoold, gevormd en ingekaderd kunnen worden, dat ze zich onthouden van grensoverschrijdend gedrag. Over de sociale omgeving wordt wel nagedacht, maar vooral voor zover ze in dat weerhouden een rol speelt. Er mag van religieuze gemeenschappen echter meer verwacht worden. Dat vraagt om meer studie en bezinning.

2. *Deze crisis nodigt uit tot herbezinning op de gebieden van moraal en spiritualiteit rond kwesties van intimiteit en seksualiteit, juist vanuit het oogpunt van preventie.*³⁵

Dit moet vooral van onderop gebeuren. Naarmate kerkelijke normen rond seksualiteit en celibaat minder van binnenuit gedragen worden, ontstaat er een groter niemandsland dat zich onttrekt aan de sociale controle van de gemeenschap.³⁶

³³ Brendan Geary schrijft hier uitgebreid en kritisch over waar het kerkelijke structuren in het algemeen betreft, in zijn artikel ‘A strip of white with the might of an empire behind it. Contributions of the Catholic Hierarchical System to Sexual Abuse of Childrent’, in: *The Dark Night of the Catholic Church*, p. 71-109. Zie hierover met name p. 102-103.

³⁴ Vertaald uit: W. Müller, ‘Die kommunikative Herausforderung’ in *Aus dem Dunkel...*, p. 195.

³⁵ Paus Benedictus XVI schreef op 19 maart 2010 in zijn pastorale brief *Aan de Katholieken van Ierland*: “Alleen wanneer men zorgvuldig de elementen onderzoekt die aanleiding hebben gegeven tot de huidige crisis, is het mogelijk een heldere diagnose te stellen van de oorzaken ervan en afdoende remedies hiervoor te vinden.” (nr. 4; bron: www.rkdocumenten.nl) Bisschop G.J. Robinson wijst hierop en benadrukt sterk het belang daarvan in: *Sexual Abuse, Changing the Culture*, p. 91-102. Diens pleidooien roepen binnen de kerk echter ook sterke weerstanden op, waarbij inhoudelijk gesprek momenteel uit de weg gegaan lijkt te worden. Ook onze kerk zelf lijkt zich wat dit betreft getraumatiseerd te tonen. Werkelijk leren van mislukkingen en fouten uit het verleden kan niet zonder inhoudelijke dialoog, juist omdat het zo’n kwetsbaar gebied betreft als preventie van misbruik. Zie ook: Erik Borgman, ‘Verlossing in nauwe verbondenheid met kwaad’, in: *Grensoverschrijdingen geduid*, p. 23-24.

³⁶ Leg je de morele lat te hoog, dan werkt dat ontmoedigend. Je zou het een ‘categorische-loser-syndroom’ kunnen noemen. Een besef dat je het hoe dan ook niet haalt en dat het dus ook niet meer zo veel uitmaakt of je dat probeert. In ‘staat van doodzonde’ maakt een zonde meer of minder toch niet meer uit? Dan ‘helpt’ enkel nog het leiden van een dubbelleven. In haar rapport schrijft de Commissie Deetman, toewerkend naar aanbeveling B: “Voor de Rooms-Katholieke Kerk geldt dat nog steeds een forse spanning bestaat tussen het officiële denken over seksualiteit en algemeen geaccepteerde

3. *Ga er van uit dat wij ieder op onze eigen manier ook potentiële daders zijn.*
Dat lijkt misschien overdreven, maar het is een illusie en ronduit gevaarlijk er van uit te gaan dat seksueel misbruik iets is dat enkel gepleegd wordt door bepaalde minderheden, waar we ons voor moeten hoeden. Wanneer we de afstand tussen daders en onszelf groot denken, lopen we het risico minder op eigen zwakheden en kwetsbaarheden bedacht te zijn.

Pierre Humblet
Esther van de Vate o.carm

Voor hun medewerking bij het vertalen van de bijlagen danken wij:

Pater J. Hafmans cssr
Pater J. Konings cssr en
Zuster M. Bouman cps

Bibliografie:

We vermelden hier alleen enkele gebruikte boeken. Een uitgebreidere literatuuropgave rond deze thema's vindt u in het bij deze handreiking horende overzicht op www.knr.nl/preventie.

- E. Borgman, R. Torfs, e.a., *Grensoverschrijdingen geduid. Over seksueel misbruik in katholieke instellingen*, Valkhof Pers, Nijmegen 2011.
- B. Geary, J. M. Greer, *The dark night of the Catholic church. Examining the child sexual abuse scandal*, Kevin Mayhew, Suffolk 2011.
- J. M. Greer, B. Geary, *Sexual issues. Understanding and advising in a Christian context*, Kevin Mayhew, Suffolk 2010.
- W. Müller, M. Wijlens, *Aus dem Dunkel ans Licht. Fakten und Konsequenzen des sexuellen Missbrauchs für Kirche und Gesellschaft*, Vier-Türme-Verlag, Münsterschwarzach 2011.
- W. Müller, *Verzwegen wonden. Seksueel misbruik in de katholieke kerk erkennen en verhinderen*, Averbode/Kok, Kampen 2010.

relatievormen tussen volwassenen. In gesprekken van de Onderzoekscommissie met de rectoren van de opleidingen in Rolduc en De Tiltenberg is de Onderzoekscommissie erop gewezen dat deze spanning risico's in zich draagt bij de uiteindelijke toelating van priesters." Commissie Deetman, *Seksueel misbruik van minderjarigen in de rooms-katholieke kerk*, Uitgebreide Versie, Balans, Amsterdam 2011, p. 509-510. Uiteraard beperkt deze spanning zich niet tot de (opleiding van) priesters, maar raakt ze evengoed de religieuzen en anderen binnen de kerk.

Bijlage 1

Integratie van seksualiteit en preventie van misbruik in het religieuze leven

Voordracht voor de Algemene Vergadering van de Duitse Hogere Oversten in 2011

1. Over de fase van het roepingenpastoraat

Bij de selectie van kandidaten/kandidates is het belangrijk die personen toe te laten, die voldoende menselijke rijpheid en psychische stevigheid bezitten om aan de vereisten van het kloosterleven te kunnen voldoen.

Duidelijke voorwaarden en een gestandaardiseerd opnamebeleid zijn aan te bevelen. De criteria voor aanname moeten binnen de gemeenschap bekend zijn en besproken aan de hand van een criteriacatalogoog. Over de vraag of een psychologisch advies tot de vaste voorwaarden behoort, zijn de meningen verdeeld.

Al geruime tijd melden zich bij kloostergemeenschappen met grote regelmaat kandidaten met psychische afwijkingen. Een gebrek aan aanwas mag er niet toe leiden te grootmoedig te zijn. Werkelijke veranderingen in gedrag zijn vanaf het 35^e levensjaar maar zelden mogelijk.

Gemeenschappen met overwegend oudere religieuzen moeten duidelijk zijn of zij nog nieuwe kandidaten/kandidates aannemen, welke perspectieven zij hen kunnen bieden en welke motivatie kandidaten naar een sterk verouderde gemeenschap voert.

Zodra therapeutische hulp nodig blijkt, moet eerst de therapie plaatsvinden; intrede - als daar überhaupt sprake van kan zijn - zal pas volgen na het beëindigen van de therapie.

In de beslissingsfase, dus al voor de intrede, moet seksualiteit gethematiseerd worden. Men mag ervan uitgaan dat veel kandidaten ervaring hebben met seksualiteit en het samenleven met een partner. Deze seksuele ervaringen zijn voor het religieuze leven noch een criterium om iemand uit te sluiten, noch een voorwaarde tot toelating. Een positieve instelling tot het eigen man- of vrouw zijn en een angstvrije omgang met seksualiteit zijn echter wel voorwaarden voor intrede. Als duidelijk is dat teleurstelling over niet geslaagde of niet plaatsgevonden partnerrelaties, of de angst daarvoor - ook al is men zich daar in het algemeen niet van bewust - een motief voor intrede is, dan is dat wel een criterium tot uitsluiting.

In onze religieuze gemeenschappen wordt met de opname van homoseksuele kandidaten verschillend omgegaan. Realistisch en nuchter gezien zijn er altijd homoseksuele mensen geweest die op een authentieke wijze hun religieuze geloften hebben beleefd. Dat neemt niet weg dat homoseksuele religieuzen aan specifieke moeilijkheden bloot staan. Gesprekken tijdens het roepingenpastoraat moeten helder maken welke rol een homoseksuele geaardheid speelt in de motivatie om in te treden.

Als vanzelfsprekend is preventie van misbruik bedoeld om mogelijke pedofiele neigingen te herkennen en deze kandidaten niet toe te laten tot het religieuze leven. Uiteraard is dit een moeilijke onderneming. Het is van belang om opmerkzaam te zijn voor waarschuwingssignalen, die op een mogelijke pedofiele neiging wijzen. Dat zou den kunnen zijn: het ontbreken van een duidelijke seksuele oriëntering, opvallend kinderlijke interesses en infantiel gedrag, vrijwel geen relaties hebben met leeftijdsgenoten, een gestoorde seksuele ontwikkeling (bijvoorbeeld te veel seksuele interesse of volledige uitsluiting/afweer van

seksuele prikkels), ervaringen van geweld of abnormale seksuele episoden, een sterk afhankelijke, introverte en passieve persoonlijkheid.

2. Over de fase van kandidatuur, postulaat en noviciaat

In de eerste fasen van de vormingstijd - kandidatuur, postulaat en noviciaat - heeft het vormingsproces als voornaamste doel: de persoonlijke rijping op alle gebieden. Spiritueel-psychologische begeleiding is daarbij belangrijker dan intellectuele kennisoverdracht.

In deze fase moet men de eigen levens- en geloofsgeschiedenis onder ogen zien (biografische arbeid). Daarbij hoort het relationele vermogen en geschiedenis, de ontwikkeling van de eigen seksualiteit en seksuele geaardheid. Afwijkingen in het omgaan met gevoelens, het vormgeven van contacten, met nabijheid en distantie moeten niet alleen duidelijk worden benoemd. Er moet ook aan gewerkt worden.

Waarschuwingssignalen voor een onduidelijke seksuele identiteit:

Een 'narcistische persoonlijkheidsstructuur' is gevoelig voor misbruik-gedrag. (Dat wil zeggen: iemand heeft een extreme behoefte aan bewondering); iemand heeft een overmatig passief, afhankelijk, dwangmatig, in privé-zaken gesloten en aangepaste persoonlijkheid; iemand heeft te weinig relaties met leeftijdsgenoten; iemand onderhoudt stereotype en oppervlakkige relaties in plaats van diepe; iemand laat geen duidelijke seksuele oriëntering zien, maar in plaats daarvan kinderlijke interesses en infantiel gedrag. Geen van deze waarschuwingssignalen betekent dat iemand een potentiële misbruikdader is. Het is echter wel zo dat veel volwassenen die kinderen mishandelen deze kenmerken hebben.

In de begeleiding van mensen die zelf het slachtoffer waren van seksueel misbruik moet worden bekeken in hoeverre externe professionele begeleiding vereist is.

Bij noviciaten met maar één of twee novicen ontbreekt een groep van leeftijdsgenoten die elkaar kunnen steunen en corrigeren. Het is noodzakelijk dat er een ruim aanbod is aan ontmoeting waarbij novicen zichzelf als groep beleven. Met een kwalitatief goede vormingstijd voor ogen, hopen wij dat een werkgroep van de Conferentie van Hogere Oversten (DOK) een dergelijk aanbod mogelijk maakt.

In de opleiding tot religieus kan een vermenging van het 'forum internum' en het 'forum externum' de openheid van de novicen inperken en het bespreekbaar maken van seksuele thema's bemoeilijken. Diezelfde vermenging kan echter ook de menselijke rijping en integratie bevorderen. Het 'forum internum' als gevoelige vertrouwensplek vraagt om een professionele houding.

Het belang dat aan de uiterlijke tekenen van het religieuze leven wordt gehecht, zoals starre vormen van vroomheid en het dragen van het habijt, moet kritisch bevraagd worden om te bezien of ze overeenstemmen met het innerlijk of enkel façade zijn.

Eerlijkheid tegenover kandidaten gebiedt om fair met geïnteresseerden om te gaan en hen geen valse hoop te bieden. Het is beter om niet tot vlak voor de plechtige professie te wachten met wegzending wanneer het vertrek uit het religieus leven al eerder duidelijk is.

3. Over de periode van de tijdelijke professie

Deze fase betreft de vorming binnen de orde of congregatie, het verder ontwikkelen van wat in het postulaat en noviciaat werd ingeoeffend, ervaren en beleefd.

In het leven (resp. in de keuze) van de gemeenschappen moet gelet worden dat daar een praxis heerst, die de menselijke rijping en de integratie van seksualiteit bevordert. Daartoe behoort in het bijzonder: een cultuur van open communicatie (in een beschermde ruimte ook over

thema's als macht, agressie en seksualiteit), het vragen en geven van feedback, transparantie, waardering, regelmatige uitwisseling op spiritueel gebied, gemeentegesprekken waarin de hoekstenen van het samen-zijn worden getoetst en zo nodig worden bijgesteld, gezonde, vriendschappelijke relaties. Supervisie als leerplek en laboratoriumsituatie kan het vermogen om zich te uiten en het omgaan met conflicten bevorderen.

Een meer open en transparante omgang met machtsstructuren, een reductie in termen van dominantie- en concurrentie denken, een gemeenschappelijke onderscheiding der geesten, zich identificeren met de eigen gemeenschap en een zich verantwoordelijk weten voor het geheel bevorderen de menselijke rijpings- en integratieprocessen. Regelmatige geestelijke begeleiding en het ontwikkelen van een visie op de gemeenschap als geheel ondersteunen deze processen. In overleg met de vormingsverantwoordelijken moeten competente geestelijke begeleiders worden gezocht.

Het getuigt van kracht om zorg te dragen voor een gedegen en brede opleiding van de vormingsverantwoordelijken voor alle fasen van de vorming.

Een vertrouwvolle samenwerking tussen vormingsverantwoordelijken en bestuur versterkt de vorming en maakt heldere processen mogelijk.

4. Over de fase van de permanente vorming

Na de vormingsperiode volgt de voortgaande vorming. Deze fase biedt gelegenheid voor een verdieping van het ingeefende, maar nu zonder tijdsdruk. Het gevaar schuilt hier in het verwaarlozen van de menselijke begeleiding en professionele vorming. 10-15 jaar na de eeuwige professie of wijding schijnt men alert te moeten zijn op een crisis. De meesteaders van seksueel misbruik begingen hun misstappen in deze fase!

Leven met God betekent overgave aan Christus, intimiteit met God, leven in het hier en nu, levenszin en vitaliteit. Daarbij helpen het dagelijkse persoonlijk gebed, maandelijke geestelijke begeleiding, jaarlijkse retraites, regelmatige tijden van stilte en deelname aan de gebedstijden van de gemeenschap.

Leven in een convent vraagt om communicatie, werkelijk respect en gevoeligheid voor elkaar; een bij de leeftijd passende ontwikkeling in spiritualiteit en professionele competentie; waakzaamheid ten opzichte van mogelijke verslavingen (werk, alcohol, nicotine, sport, internet) en tekenen van minderwaardigheidsgevoelens of weigerachtig gedrag.

Groeien in kuisheid vraagt om integratie van nabijheid en distantie, het werken aan de eigen levensgeschiedenis, een gezonde omgang met seksualiteit, vitaliteit, zinnelijkheid en intimiteit, werkelijk man/vrouw zijn, streven naar overgave en gepassioneerd werken.

Verheldering van de eigen seksuele identiteit vraagt om een geordende omgang met intimiteit:

- lichamenlijk (behoefte aan nabijheid en genegenheid)
- emotioneel (delen van vreugde en verdriet)
- sociaal (leven met relaties en gevoelens)
- intellectueel (gesprekspartners om vragen omtrent seksualiteit mee te bespreken, het leren om sensibel over seksualiteit te bespreken)
- celibatair (afzien van genitale seksualiteit)
- lichamenlijk (sport en beweging)

Samenvattend

In alle fasen van het religieuze leven kunnen crisissen ontstaan waar oversten doortastend op moeten reageren. Waarschuwingstekens voor zulke crisissen zijn: regelmatige vermoeidheid

tot aan een burn-out toe, vaak niet thuis zijn, geïsoleerd en vervreemd raken van de gemeenschap, alcoholisme, slaapstoornissen, eetstoornissen, met woorden schermen in plaats van echte communicatie, geheimzinnig gedrag en tegenstrijdigheden tot aan een dubbelleven toe.

Nodig is een cultuur van goed observeren in een sfeer van waardering en respect; waar naar elkaar geluisterd en omgezien wordt; waar de leiding duidelijk gestructureerd is en beslissingen op vakkundige wijze worden genomen; waar open en transparant wordt gecommuniceerd. In zo'n cultuur worden mensen en hun crisissen echt gezien.

Mannelijke religieuzen die zich aangetrokken voelen tot mannelijke en minderjarige jongeren zijn meestal seksueel onrijp, homoseksueel of biseksueel. Ze zijn een risicofactor wanneer zij met hun seksualiteit niet in het reine gekomen zijn. Zij hebben daarom een forum nodig of personen, vormingsleiders of vertrouwenspersonen die door de oversten aangesteld zijn.

Er is een training nodig in gespreksvaardigheden (die geïnstrueerd, inge oefend en in praktijk gebracht worden) over vragen als: hoe transparant gaan religieuzen in asymmetrische relaties om met hun macht? (ten aanzien van jongeren, medewerkers en collega's)? Hoe geschoold zijn religieuzen in de herkenning van symptomen van misbruik en seksueel geweld? Hoe communiceren religieuzen met jonge mensen over vragen omtrent seksuele (on)ervarenheid, emotionele onzekerheid in de puberteit, familieproblemen en kwetsuren in de levensgeschiedenis? Dit betreft zowel de vragen van jongeren als die van de religieuzen zelf.

Literatuur

- Aloisiuskolleg Bad Godesberg, *Leitfaden zur Prävention und Intervention bei sexualisierter Gewalt gegen Kinder und Jugendliche*, Bonn 2010, www.aloisiuskolleg-bonn.de
- Schaupp, Klemens, *Eignungsklä rung, Kriterien zur Abklärung der menschlich-geistlichen Eignung für den Ordensberuf*. www.institut-der-orden.de
- Müller, Wunibald, *Verschwiegene Wunden. Sexuellen Missbrauch in der Katholischen Kirche erkennen und verhindern*, München 2010
- *Ordenskorrespondenz. Zeitschrift für Fragen des Ordenslebens* 3/2010
- Perner, Rotraud, *Die Wahrheit wird euch frei machen*, Wien 2006
- Rossetti Stefano, 'Some red flags for child sexual abuse', in: *Human Development*, 11/1994

Anna-Maria Kofler ssps, voorzitter AGF
Martin Lütticke ofm, voorzitter AGNO
Lutz Müller sj, voorzitter AGBO

Vertaald in het Nederlands door:

Zr. Madeleine Bouman cps, P. Jan Hafmans cssr en zr. Esther van de Vate ocarm.

Bijlage 2

Handreiking ter voorkoming van seksueel geweld, uitgegeven door het provinciaal bestuur van de Duitse provincie van de Missiezusters van Steyl.

Inleiding

Wij, Missiezusters van Steyl, zijn een internationale gemeenschap en voelen ons verplicht tot het evangelie en zijn waarden. Wij streven er actief naar mee te werken aan een volledige ontplooiing van de mens en een menswaardige maatschappij en wereld. De waardigheid van iedere mens vindt voor ons haar grondslag in het evenbeeld van God en is daarom een groot goed dat gewaardeerd, beschermd en bewaard moet worden.

1. Situatie

Ieder geval van seksueel misbruik van minderjarigen is een zwaar vergrijp tegen deze waardigheid. Wij zijn geschrokken, geschokt en beschaamd dat dit misbruik van vertrouwen, in vertrouwelijke en doorgaans asymmetrische relaties, ook voorkomt in de kerk en binnen kloostergemeenschappen, resp. haar instellingen.

2. Positiebepaling

Als Missiezusters van Steyl verplichten wij ons de waarden van het evangelie te beleven volgens de evangelische raden. Wij bejegenen de mensen die wij ontmoeten en/of met wie wij samenwerken met respect, hoogachting en vertrouwen. Aan asymmetrische relaties geven wij op transparante wijze vorm in het bewustzijn van onze verantwoordelijkheid in de omgang met nabijheid en distantie.

In onze provincie hebben wij geen instellingen waarin minderjarigen verzorgd worden. Voor situaties van 'seksueel geweld' uit het verleden, resp. van minderjarigen, gelden voor ons en onze provincie de richtlijnen en regelingen van de conferenties van hogere oversten in de drie landen waarin wij werkzaam zijn. Dat zijn: DOK (Duitsland), KNR (Nederland) en VONOSS (Zwitserland). Wij zijn onderworpen aan de civielrechtelijke wetten van de respectievelijke landen.

3. Wat betreft het begrip 'seksueel geweld'

Onder het centrale begrip 'seksueel geweld' worden alle seksuele handelingen samengevat die tegen de wil van een persoon worden verricht..

Daaronder vallen:

- alle handelingen die volgens de desbetreffende bepalingen van het Wetboek van Strafrecht (seksueel misbruik e.d.) strafbaar zijn.³⁷
- alle handelingen die formeel niet strafbaar zijn maar die als grensoverschrijdend worden geïdentificeerd in de pastorale, pedagogische of in de verzorgende en verplegende omgang.

³⁷ Hier wordt voor de Duitse situatie genoemd: 13. Abschnitt des Strafgesetzbuches, gem. §§174 ff.StGB Sexueller Missbrauch etc.

Voor het begrip ‘seksueel geweld’ bestaat momenteel nog geen algemeen geldende definitie. Telkens gaat het om het gebruik maken van een machtspositie op grond van geslacht, leeftijd, lichamelijke superioriteit, afkomst of sociale status. Daarbij beschikt de hoger geplaatste persoon over grotere macht of autoriteit die het toestaat het verloop van een bepaald sociaal contact eenzijdig en in het eigen belang vorm te geven, en daarbij ofwel met beloning (affectiviteit en/of geschenken) of met bestraffing (dreigen met of inzetten van fysiek en psychisch geweld) te reageren op het gedrag van de andere persoon.

Wij onderscheiden:

- grensoverschrijdingen die niet met opzet plaatsvinden uit beroepsmatige resp. persoonlijke tekortkomingen en/of voortkomen uit sterk grensschennende omgangsvormen. Schendingen van grenzen zijn alle gedragingen die persoonlijke grenzen overschrijden. Zij schenden de grenzen tussen generaties, geslachten en/of individuele personen.
- Overschrijdingen die uitdrukking zijn van onvoldoende respect en/of een gericht desensibiliseren met het oog op seksueel misbruik / machtsmisbruik.
- Strafrechtelijk relevante vormen van geweld (zoals bijv. lichamelijk geweld, seksueel misbruik, afpersing / (seksuele) dwang.

4. In geval van een beschuldiging van ‘seksueel geweld’

Wij dragen zorg voor een cultuur van waakzaamheid en zullen consequent elke beschuldiging nagaan en proberen op te helderen. Voor alle gevallen van seksueel geweld zijn een lid van het provinciaal bestuur en/of een onafhankelijk gevolmachtigde aanspreekbaar.³⁸

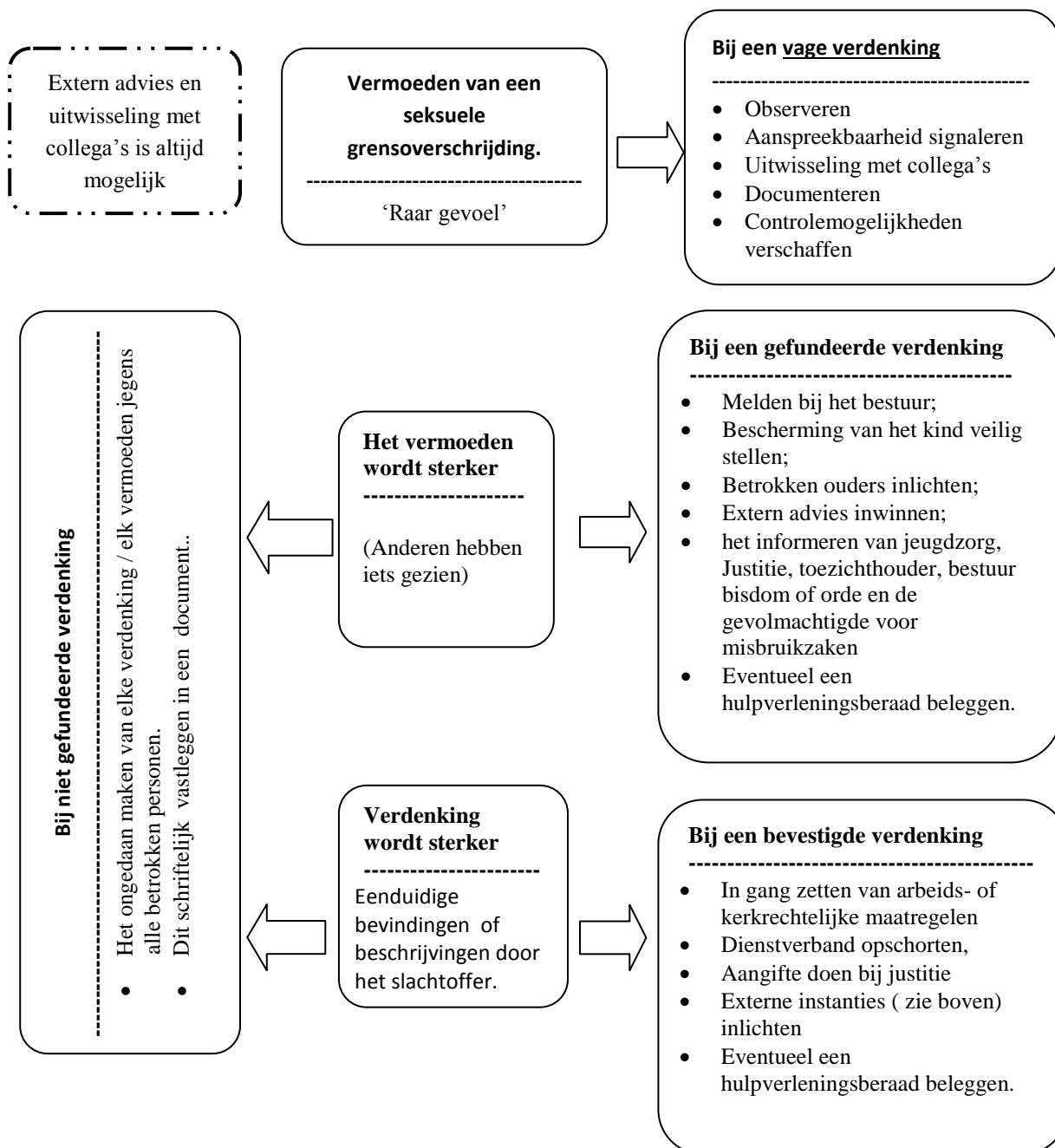
Wij onderscheiden:

- een niet gefundeerde verdenking
 - Het ongedaan maken van de verdenking / het vermoeden jegens alle betrokken personen. Dit wordt schriftelijk vastgelegd in een rapport.
- een vage verdenking, vermoeden (‘raar gevoel’)
 - Goed in de gaten houden, aanspreekbaarheid signaleren, overleg met competente personen zoeken, documenteren, controlemogelijkheden scheppen.
- een gefundeerde verdenking
 - Plicht tot doorgeven aan het bestuur, documenteren, bescherming van de persoon zeker stellen, extern advies inwinnen, het informeren / erbij betrekken van de gevolmachtigde voor misbruik.
- een harde of bevestigde verdenking
 - Maatregelen treffen op grond van arbeidsrecht of kerkelijke recht, opschorten van het dienstverband, aangifte doen bij justitie,³⁹ informatie verschaffen aan externe instanties.

³⁸ Hier worden in de Duitse versie de namen van bestuurslid en de gevolmachtigde genoemd.

³⁹ In deze richtlijn wordt geadviseerd aangifte te doen op het moment dat sprake is van “een harde of bevestigde verdenking”. Wij signaleren dat veel buitenlandse en ook Nederlandse bronnen adviseren dit in een eerder stadium te doen, en zeker in geval van een “gefundeerde verdenking”, omdat politie en justitie beter zijn toegerust voor waarheidsvinding. *Esther van de Vate en Pierre Humblet*.

Diagram van te nemen beslissingen bij verdenking van seksueel misbruik

(Bron: Richtlijnen ter voorkoming van en interventie bij seksueel geweld tegen kinderen en jeugdigen, Aloysiuscollege (jezuïeten) Bonn, december 2010).

5. Communicatie met de media

De communicatie met de media wordt gedurende de fase van het onderzoek uitsluitend onderhouden door de provinciale overste en/of de door haar gedelegeerde.

6. Omgang met nabijheid en distantie

Als Missiezusters van Steyl verplichten wij ons, ons in onze relaties (privé en beroepsmatig) met verantwoordelijkheid en bezonnenheid te gedragen. Het respect voor de waardigheid en de uniciteit van de persoon is daarbij leidend. Wij zijn behoedzaam en ons bewust van onze verantwoordelijkheid ten aanzien van nabijheid en distantie en respecteren de individuele grenzen van anderen. Wij onthouden ons van ongepaste aanrakingen en seksistische taal.

7. Regels en aanbevelingen

In het volgende worden regels en aanbevelingen aangeboden, waaraan zowel alle Missiezusters alsook onze medewerkers en medewerksters zich kunnen oriënteren. Doel is het verhinderen van en beschermen tegen 'seksueel geweld' in welke vorm dan ook.

- Wij zorgen voor transparante structuren van leiding geven.
- Wij zorgen voor een open en transparant klimaat waarin ook moeilijke thema's (als seksualiteit, seksuele inbreuken, seksueel geweld e.d.) besproken kunnen worden.
- Wij zorgen voor een cultuur van het in acht nemen van grenzen.
- Wij zorgen voor de persoonlijkheidsontwikkeling van het individu.
- Wij zorgen voor een permanente voortgezette vorming van de zusters en van de medewerksters/werkers.
- Wij zorgen dat binnen de vorming de themavelden seksualiteit, omgang met nabijheid en distantie, emotionele en menselijke rijpheid besproken worden, als ook fundamentele kennis van ontwikkelingspsychologie wordt bijgebracht. Bij de opname en toelating van kandidaten letten wij op bij de leeftijd behorende menselijke rijpheid.
- Wij zorgen ervoor dat voor iedere zuster en voor de medewerksters/werkers - waar nodig - de mogelijkheid van supervisie, geestelijke begeleiding of therapie, ter beschikking staat.
- Wij zorgen ervoor dat zowel door de Missiezusters als door haar medewerksters/werkers geen fysieke disciplinaire of sanctiemaatregelen genomen worden.
- Voor opname in onze congregatie is een uitgebreid bewijs van goed gedrag, afgegeven door de politie, noodzakelijk.

Deze handreiking werd door het bestuurlijk team van onze provincie vastgesteld en van kracht verklaard op zijn zitting van 11 maart 2011 in Wahlwiller.⁴⁰

Mainz, 13 maart 2011
Zr. Miriam Altenhofen ssps
Provinciaal overste

Met toestemming van de provinciale overste vertaald in het Nederlands door J. Konings cssr, J. Hafmans cssr en C.Koningstein

⁴⁰ De bijlage met adressen is in deze vertaling weggelaten.

Bijlage 3

Gedragregels voor de omgang met nabijheid en distantie, zoals opgesteld door de Missiezusters van Steyl

Als Missiezusters van Steyl verplichten wij ons om ons in onze relaties (privé en beroepsmatig) verantwoordelijk en bedachtzaam te gedragen. Het respect voor de waardigheid en uniciteit van de mens is daarbij leidend. Grensoverschrijdingen en misbruik kwetsen deze waardigheid en uniciteit.

Grensoverschrijdend gedrag

Grensoverschrijdend gedrag maakt vaak deel uit van ‘openingsrituelen’ die aan seksueel misbruik voorafgaan. Wanneer grensoverschrijdend gedrag niet als *seksueel* grensoverschrijdend gedrag kan worden aangemerkt, maar wanneer het voortkomt uit onwetendheid, naïviteit of onoplettendheid, is het pedagogisch/pastoraal onaanvaardbaar gedrag dat onmiddellijk gecorrigeerd moet worden. Er zijn talrijke voorbeelden waarbij mensen geen seksuele bedoelingen hebben, maar waar toch de intieme grenzen van een kind / een volwassene overschreden worden. Om dat te verhinderen is vastgelegd welke vormen van lichamelijke contact ongepast en ongeoorloofd zijn.

Tot grensoverschrijdend gedrag behoren alle activiteiten die de persoonlijke grenzen van kinderen/jeugdigen/volwassenen overschrijden. Daartoe kunnen behoren:

- Ogenscheinlijk toevallige aanrakingen (bijv. van de rug, de borst, de billen)
- Als spel verholde aanrakingen (bijv. in het kader van krijgertje spelen, kietelen)
- Ongevraagd vastpakken en strelen
- Ongevraagd en onuitgenodigd een privékamer binnengaan
- Teken van genegenheid geven in een afgesloten ruimte zoals slaapkamers, toiletten, lerarenkamers of andere privévertrekken
- Een badkamer binnengaan wanneer iemand daar aan het douchen of baden is
- Zich naakt laten zien
- In het bijzijn van anderen spelen met de genitaliën, masturberen
- Iemand lastig vallen onder het mom van zorg of hulpverlening
- Koosnaampjes geven aan meisjes of jongens (bijv. ‘schatje’, ‘lieveling’)
- Complimenten maken die betrekking hebben op de lichaamsbouw of lichamelijke ontwikkeling
- Obscene moppen vertellen, resp. seksistische taal gebruiken (bijv. wanneer seksualiteit met geweld in verband wordt gebracht, anderen discrimineert of kwetst)
- ‘Kwaliteitsoordelen’ over het uiterlijk / lichamelijke ontwikkeling van meisjes en jongens
- Uitnodigen tot uitingen van tederheid (bijv. ‘Geef mij eens een kusje’, of andere seksuele handelingen)
- Ongepaste kleding dragen
- Seksistische opmerkingen maken over vriendinnen, vrienden, ouders, enz. van kinderen / jeugdigen / jongvolwassenen.
- Niet aan leeftijd en situatie aangepaste seksuele voorlichting geven

Over het algemeen geldt: Minderjarigen mogen niet worden aangeraakt op plaatsen die men ook niet bij een volwassene zou aanraken.

Als Missiezusters van Steyl nemen wij duidelijk en ondubbelzinnig stelling. Het doel is:

- de eigen grenzen en die van anderen te kennen en te accepteren
- andere kinderen/jeugdigen/volwassenen te behoeden voor grensoverschrijdend gedrag
- doeltreffende hulp te bieden aan kinderen/jeugdigen/volwassenen die met grensoverschrijdend gedrag geconfronteerd zijn.
- een einde maken aan grensoverschrijdingen en misbruik.

Verdenking van seksueel misbruik

De verdenking van seksueel misbruik wordt vaak alleen maar opgemerkt door een ‘raar gevoel’. Niet alleen de betrokkenen zelf maar ook de getuigen zijn meestal ‘sprakeloos’. Diffuse gevoelens van schaamte, onzekerheid, onmacht en angst maken het moeilijk om over dit ‘rare gevoel’ met anderen te spreken. Wij zien het als een taak dit ‘rare gevoel’ ernstig te nemen, het te verwoorden en aan de leiding toe te vertrouwen, ook wanneer het nog niet om concreet waargenomen situaties gaat. Aanknopingspunten van verdenking van seksueel misbruik moeten als thema zó lang in de aandacht blijven tot de verdenking zich oplost of is bevestigd en de vereiste stappen zijn gezet.

Seksueel misbruik

”Seksueel misbruik van kinderen is iedere seksuele handeling die tegen de wil van het kind gebeurt of waarmee het kind op grond van lichamelijke, psychische, cognitieve en ontoereikende taalvaardigheid niet kan instemmen. De dader benut zijn macht of autoriteit om zijn eigen behoeften ten koste van het kind te bevredigen”. (*Bange und Degener, Sexueller Missbrauch an Kindern. Ausmasz, Hintergründe und Folgen, Beltz:*)

Het doel is: ofwel het misbruik te stoppen of de ten onrechte beschuldigde kinderen / jeugdigen / volwassenen te rehabiliteren.

Fysiek misbruik

Het is in tegenspraak met het respect voor de persoon op welke wijze dan ook fysieke disciplinaire maatregelen aan te wenden. Iedere vorm van lichamelijke, disciplinaire maatregelen in de opvoeding van minderjarigen is onacceptabel. Dit sluit in: iemand klappen op zijn achterwerk geven, iemand om de oren slaan, iemand knijpen, iemand slaan of een andere vorm van lichamenlijk geweld als straf of sanctie aanwenden, met het doel onaangepast gedrag van minderjarigen of volwassenen te corrigeren.

Met toestemming van de provinciale overste vertaald in het Nederlands door J. Konings cssr, J. Hafmans cssr en C. Koningstein.